MUNIS IJODIDA AN'ANAVIYLIK VA NOVATORLIK

Jabborova Dilnavoz Ollaberganovna
Osiyo xalqaro universiteti 1-kurs magistranti

Qabul qilindi: 19.12.2025
Ko'rib chiqildi: 20.12.2025
Tasdiqlandi: 22.12.2025

kalit so'zlar:
Munis Xorazmiy, an'anaviylik, novatorlik, mumtoz adabiyot, Xorazm adabiy muhiti, tarixnavislik, tarjima, aruz, badiiy tafakkur, adabiy meros.

Keywords:
Munis Khorezmi, traditionalism, innovation, classical literature, Khorezm literary environment, historiography, translation, aruz, artistic thinking, literary heritage.

Ключевые слова:
Мунис Хорезмий, традиционность, новаторство, классическая литература, хорезмская литературная среда, историография, перевод, аруз, художественное мышление, литературное наследие.

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada XIX asr o'zbek adabiy muhitining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Munis Xorazmiyning ijodida an'anaviylik va novatorlik masalalari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda Munis ijodining mumtoz sharq adabiyoti an'analari bilan uzviy bog'liqligi, xususan, aruz tizimi, janrlar, badiiy tasvir vositalari va tasavvufiy qarashlarning davomiyligi yoritiladi. Shu bilan birga, shoirning tarixnavislik, tarjimonlik va badiiy tafakkuridagi yangicha qarashlari, davr ijtimoiy-siyosiy voqeligiga munosabati va adabiy jarayonga kiritgan novatorlik jihatlari ilmiy asosda ochib beriladi. Maqola davomida Munis ijodi o'zbek adabiyotida an'ana va yangilikning uyg'unlashuvi sifatida talqin qilinadi.

Annotation. This scholarly article provides a comprehensive analysis of the issues of traditionalism and innovation in the works of Munis Khorezmi, one of the prominent representatives of the Uzbek literary milieu of the 19th century. The study highlights the close connection of Munis's творчество with the traditions of classical Eastern literature, particularly the continuity of the aruz poetic system, genres, artistic imagery, and Sufi concepts. At the same time, the article examines the poet's innovative approaches in historiography, translation, and artistic thinking, his attitude toward the socio-political realities of his time, and his contributions to the literary process. Throughout the article, Munis's creative legacy is interpreted as a harmonious synthesis of tradition and innovation in Uzbek literature.

Аннотация. В данной научной статье комплексно анализируются проблемы

традиционности и новаторства в творчестве Муниса Хорезмий, одного из крупнейших представителей узбекской литературной среды XIX века. В исследовании освещается органическая связь творчества Муниса с традициями классической восточной литературы, в частности преемственность арузной системы, жанров, художественно-изобразительных средств и суфийских воззрений. Наряду с этим научно раскрываются новаторские аспекты его историко-хроникального, переводческого и художественного мышления, отношение поэта к социально-политической действительности своего времени, а также его вклад в развитие литературного процесса. В статье творчество Муниса интерпретируется как гармоничное единство традиции и новаторства в узбекской литературе.

KIRISH

O‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida Xorazm adabiy muhiti alohida o‘rin tutadi. Bu muhit XIX asrda nafaqat adabiy, balki ilmiy va tarixiy tafakkurning muhim markazlaridan biri sifatida shakllandi. Ana shu jarayonda Munis Xorazmiy shoir, tarixchi, tarjimon va ma’rifatparvar sifatida yetishib chiqdi. Uning ijodi o‘zidan avvalgi mumtoz an’analarga tayangan holda, yangi davr ehtiyojlari va ijtimoiy voqelik bilan uyg‘unlashganligi bilan ajralib turadi. Munis ijodini an’anaviylik va novatorlik nuqtayi nazaridan tahlil qilish, bir tomondan, mumtoz adabiyotning uzluksiz rivojini ko‘rsatib bersa, ikkinchi tomondan, XIX asr o‘zbek adabiyotida yuzaga kelgan yangicha badiiy tafakkur belgilarini aniqlash imkonini beradi. Shu sababli mazkur maqolada Munis ijodidagi an’ana va yangilik masalasi markaziy muammo sifatida tanlanadi.

ASOSIY QISM

Munis Xorazmiy ijodining asosiy tayanchi mumtoz sharq adabiyoti an’analariga borib taqaladi. U Navoiy, Jomiy, Hofiz, Bedil kabi buyuk ijodkorlar yaratgan badiiy-estetik mezonlarni chuqur o‘zlashtirgan holda ijod qildi. Munis she’riyatida aruz vaznining mukammal qo‘llanilishi, g‘azal, qasida, ruboiy kabi an’anaviy janrlarga murojaat qilinishi uning mumtoz poetik maktabga

mansubligini ko‘rsatadi[1]. Shoirning lirik merosida ishqiy, falsafiy va tasavvufiy mavzular ustuvor bo‘lib, bu hol mumtoz adabiyotning asosiy mazmuniy yo‘nalishlari bilan hamohangdir. Munis asarlarida ilohiy ishq, inson kamoloti, dunyo va oxirat munosabati kabi tushunchalar badiiy obrazlar orqali ifodalanadi. Bu jihatlar uning an’anaviylikka sodiqligini yaqqol namoyon etadi.

Shu bilan birga, Munis ijodida tarixnavislik alohida ahamiyat kasb etadi. Uning "Firdavs ul-iqbol" asari Xiva xonligi tarixini yoritishga bag‘ishlangan bo‘lib, o‘zbek tarixiy nasrining muhim namunalaridan sanaladi[2]. Ushbu asarda muallif tarixiy voqealarni faqatgina bayon etish bilan cheklanmay, balki ularga o‘z munosabatini ham bildiradi. Bu esa tarixni badiiy-falsafiy idrok etishning yangicha ko‘rinishini yuzaga chiqaradi. Munis tarixiy shaxslar faoliyatini baholashda adolat, insonparvarlik va axloqiy mezonlarni asos qilib oladi. Bu hol uning tarixnavislikdagi novatorlik jihatlaridan biri hisoblanadi.

Munisning tarjimonlik faoliyati ham alohida e’tiborga loyiqdir. U fors-tojik tilidagi muhim tarixiy va adabiy asarlarni o‘zbek tiliga tarjima qilish orqali milliy adabiyot va ilm-fan rivojiga katta hissa qo‘shdi[3]. Tarjima jarayonida Munis matnni so‘zma-so‘z ko‘chirish bilan kifoyalanmay, uni o‘zbek kitobxonining dunyoqarashi va tafakkuriga moslashtirdi. Bu esa tarjimada ijodiy yondashuv va novatorlikni namoyon etadi. Munisning tarjimalari orqali o‘zbek adabiy tilining imkoniyatlari kengaydi, tarixiy va ilmiy terminologiya boyidi.

Shoir ijodidagi novatorlik unsurlari uning davr voqeligiga munosabatida ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Munis yashagan davr Xiva xonligida siyosiy va ijtimoiy jarayonlar keskinlashgan bir paytga to‘g‘ri keladi. U o‘z asarlarida adolatli boshqaruv, ilm-ma’rifatga e’tibor, jamiyatdagi ijtimoiy muammolar haqida fikr yuritadi. Bu qarashlar mumtoz adabiyot doirasidan chiqmagan holda, yangi ijtimoiy mazmun bilan boyitilganligini ko‘rsatadi[4]. Munis ijodida shoir shaxsining faolligi, muallif pozitsiyasining aniq ifodalanishi ham yangilik belgisi sifatida baholanadi.

Badiiy til masalasida ham Munis an’ana va yangilikni uyg‘unlashtira olgan. U mumtoz poetik leksika va tasvir vositalaridan foydalangan holda, ayrim hollarda xalqona ifodalarni ham qo‘llaydi. Bu esa uning asarlarini keng kitobxonlar ommasiga yaqinlashtiradi. Munis tilining ravonligi, tasvirning aniqligi va obrazlarning hayotiyligi uning badiiy mahoratini ko‘rsatadi. Shoir badiiy an’anani saqlagan holda, uni davr ruhiga mos tarzda yangilay olgan ijodkor sifatida namoyon bo‘ladi.

Munis Xorazmiy ijodida an’anaviylik va novatorlikning uyg‘unlashuvi masalasi adabiyotshunoslikda turlicha talqin qilinadi. Ayrim tadqiqotchilar uni asosan mumtoz an’analar doirasida ijod qilgan shoir sifatida baholagan bo‘lsa, boshqalar Munis faoliyatida yangicha tarixiy va ijtimoiy tafakkur unsurlari kuchli ekanini ta’kidlaydilar. Ushbu yondashuvlar o‘rtasidagi farq, avvalo, an’ana va yangilik tushunchalarining talqiniga bog‘liq. Munis ijodini faqat mumtoz poetik shakllar bilan cheklab baholash uning tarixnavislik va tarjimonlik faoliyatidagi

ijodiy yangiliklarni to‘liq ochib bera olmaydi. Ayniqsa, “Firdavs ul-iqbol” asarida tarixiy voqealarning muallifona talqini, shaxs va jamiyat munosabatlariga berilgan baholar Munis tafakkurining zamonasidan ilgarilab ketgan jihatlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, shoirning badiiy til va tasvir vositalarida mumtoz adabiyotdan chetga chiqmasligi, uni an’anaga sodiq ijodkor sifatida ham namoyon etadi. Demak, Munis ijodini baholashda uni an’anaviy yoki novator shoir sifatida bir yoqlama tasniflashdan ko‘ra, har ikki tamoyilni uyg‘unlashtirgan murakkab ijodiy shaxs sifatida talqin etish ilmiy jihatdan maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Munis Xorazmiy ijodi o‘zbek mumtoz adabiyotida an’anaviylik va novatorlikning yorqin uyg‘unlashuvini aks ettiradi. U mumtoz sharq adabiyoti an’analariga tayanib ijod qilgan bo‘lsa-da, tarixnavislik, tarjimonlik va badiiy tafakkurda yangicha yondashuvlarni joriy etishga muvaffaq bo‘ldi. Munis ijodi orqali XIX asr o‘zbek adabiyotida an’ana uzilmagan holda, yangi mazmun va shakllar bilan boyiganini ko‘rish mumkin. Shu jihatdan Munis merosi nafaqat tarixiy-adabiy ahamiyatga ega, balki bugungi adabiy jarayonni anglashda ham muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Karimov N. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2010.
Munis Xorazmiy. Firdavs ul-iqbol. – Toshkent: Sharq, 1999.
Abdullayev S. O‘zbek tarjima maktabi tarixi. – Toshkent: Universitet, 2012.
Qodirov V. XIX asr Xorazm adabiy muhiti. – Toshkent: Adabiyot, 2015.